

VÄGVAL

I SKOLANS HISTORIA

TIDSKRIFT FRÅN

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDervisningshistoria

ARGANG 9 ● NR 1 ● 2009

ISBN 1652-0610

FRÅN START NR 32

I detta nummer

Redaktören har ordet	2
Medverkande i detta nummer	2
<i>Bertil Bucht</i> : Åtta år och 150 artiklar	3
<i>Gunnar Richardson</i> : Papister och hedningar som kristendomslärare	9
<i>Alf Uddholm</i> : Forskarspråk – ett vägval	11
<i>Per-Olof Erixon</i> : Den svenska skolan betraktad i romanens prisma	14
Kallelse till Föreningens årsmöte 21 april 2009, kl. 18.00	18
Inbjudan till konferens 23 april 2009	19

VÄGVAL I SKOLANS HISTORIA

Redaktion: Bertil Bucht (ordf.), Bengt Alin, Solweig Eklund, Esbjörn Larsson, Stig G Nordström, Solveig Paulsson, Annika Andræ Thelin, Kerstin Thoursie, Carl-Magnus Wendt.

Redaktionens adress: Box 2056, 750 02 Uppsala

ISSN 1652 – 0610

Redaktören har ordet

I detta första nummer för året börjar vi med en överblick över Vägvals egen historia. Vår tidskrift har nu kommit ut i åtta år och med 150 artiklar. Vi tittar bakåt och ser efter vilka områden som behandlats och i vilken utsträckning olika teman behandlats och – kanske framför allt – ännu inte behandlats.

Har Du själv idéer om vad Du vill läsa i Vägval och tips på författare eller vill Du skriva själv? Hör av Dig på vår adress (se omslaget) eller gärna direkt till mig på buchts@bostream.nu alt. på telefon eller sms till 0708 - 11 14 30. Det har under de senaste åren ett antal intresserade gjort, och resultatet har alltid blivit spännande artiklar.

I den inledande artikeln ”Åtta år och 150 artiklar” hittar Du en mer formell inbjudan med vissa tips för skrivandet. Redaktionen prövar välvilligt och tacksamt allt som svarar mot Vägvals idé – att ge ett historiskt perspektiv på vår undervisning!

Efter vägvalsöversikten kommer först två artiklar av två av vår förenings trognaste medlemmar och skribenter: Gunnar Richardson och Alf Uddholm *Papister och hedningar som kristendomslärare resp. Forskarspråk – ett vägval*.

Sista artikeln i detta nummer bjuder på en lite annorlunda betraktelse av Per-Olof Erixon i Umeå: *Den svenska skolan betraktad i romanens prisma*.

Vi avslutar detta nummer genom att uppmärksamma på två evenemang i april:

Det gäller först en kallelse till årsmöte i Föreningen för svensk undervisningshistoria den 21 april kl. 18 i Lärarnas Hus på Stora Essingen i Stockholm. Jag vidarebefordrar från FSUH:s ordförande Solveig Paulsson ett varmt välkommen till alla intresserade medlemmar! Efter årsmötetsförhandlingarna håller fil. dr Esbjörn Larsson ett föredrag över ämnet: *Kampen om skolans kungsväg. Läroverksutbildningens utveckling i Sverige från sekelskiftet 1800 till 1878 års skollag*. Därefter serveras en enkel buffé till självkostnadspris.

”En kanottur på Havängs å – en text av Göran Tunström ger grund för reflexioner om mätningars brister” – det är rubriken på en betraktelse som Bengt Göransson håller som avslutning på en konferens om internationella kunskapsmätningar. Den hålls den 23 april, också på Lärarnas Hus och har tre arrangörer: FSUH, Stiftelsen Sveriges allmänna folkskolläraiförening (SAF) och Sällskapet för folkundervisningens befrämjande (SFUB).

Välkommen också till detta evenemang!

Bertil Bucht

Artiklar i Vägval är numera sökbara via Bibliotekstjänst (www.btj.se).

Klicka på länken sob.btj.se/sb/FrontServlet?jump=asok

Medverkande i detta nummer

Per-Olof Erixon docent i pedagogiskt arbete vid Institutionen för estetiska ämnen, lärarutbildningen, Umeå universitet. Han är bl.a. föreståndare för Nationella Forskarskolan i Pedagogiskt Arbete och redaktör för Tidskrift för lärarutbildning och forskning.

Gunnar Richardson, tidigare professor vid Linköpings universitet och bl. a. sakkunnig i Utbildningsdepartementet. Han var under flera år ordförande i Föreningen för svensk undervisningshistoria och senare hedersordförande.

Alf Uddholm, fil. dr och docent, var under många år verksam som lektor och senare rektor vid Vasaskolan i Gävle. Han har varit ordförande i Föreningen för svensk undervisningshistoria.

Åtta år och 150 artiklar av Vägval

En bakgrund

2001 utkom det första numret av tidskriften Vägval i skolans historia. Skapare och redaktör under de fem första åren var Sven-Åke Johansson. I det första numret konstaterade redaktionen att ”det är inte slumpen som har format dagens skola. Det är inte heller oemotståndliga historiska drivkrafter som till alla delar lett utvecklingen. Vid flera tillfällen har skolpolitiken i stället stått inför viktiga vägval. Skolans historia har varit fylld av dramatik”.

Man påminde också om att Föreningen för svensk undervisningshistoria, FSUH, just fyllt 80 år och att den alltsedan starten 1920 hade givit ut 194 årsböcker som belyst skilda delar och epoker av vårt skolväsen.

Med den nya tidskriften Vägval ville redaktionen 2001 nå en större publik än föreningens då drygt 500 medlemmar. Läsare sökte man bland skolpolitiker, skolledare, lärare och alla andra intresserade av undervisning. Avsikten var att väcka ett intresse för och en debatt om svensk skola utifrån en kännedom om dess historia. Mycket vore vunnet om man i den alltid livliga skoldebatten vore medveten om de vägval som fört fram till nuläget: Valde man alltid rätt väg? Eller valde man fel? Eller visste man inte om att det fanns också en annan väg? Detta var frågor som redaktionen hoppades skulle väckas hos läsaren. En ledande tanke var – och är – att tidskriften och dess författare inte tar ställning i frågorna. Avsikten är att ge den historiska bakgrunden för läsarens egna ställningstaganden.

Halvvägs

Efter tio nummer (Vägval 2003:3) bidrog Sven-Åke Johansson själv med en viktig summering av de vägval man dittills hade tagit upp i tidskriften.

Han sammanfattade dem i tre områden:

- Organisation
- Stoff (ämnesinnehåll) och metoder
- Värderingar

En summering efter åtta år

Nu – åtta år från starten och efter 32 nummer med 150 artiklar – kan det vara lämpligt att stanna till och söka göra en summering av de textval som har gjorts under vägen. Den passiva formen ”gjorts” anser vi väl motiverad. Vägvalsredaktionen har inte gjort några systematiska genomgångar av olika områden och efterlyst författare till sådana. Redaktionen inriktning har under åren i stället varit att ställa spaltutrymme till förfogande för dem som varit intresserade av olika områden och teman.

Längre fram i denna artikel görs en sammanställning av hur artiklarna fördelar sig på de tre områden som angavs ovan. Till skillnad mot den kronologiska innehållsöversikt som fanns i förra numret av Vägval ger denna sammanställning en rätt klar överblick över hur det blivit.

En enkel sammanräkning visar att störst intresse har skribenterna haft för **skolans organisation** med en tredjedel av det totala antalet artiklar behandlande skolorganisation och styrning. Ett klart mindre antal artiklar har rört läroplaner och lärarutbildning. EU har gjort sig påmint i några få artiklar.

Stoff och metoder har behandlats i drygt 40 artiklar, och därvid har inte oväntat enskilda ämnen tilldragit sig det avgjort största intresset. Något förvånande är kanske att den evigt aktuella betygsfrågan bara funnit sin väg in i två artiklar.

Området *Värderingar* är fokus för ett dussin artiklar.

Vanliga och mindre vanliga teman

Organisation av arbetet

Vilka val har då våra skribenter gjort på detta område, när det gäller att behandla *skolorganisationen*?

Ser man det hela stadiet, framkommer med en gång ett stort bristområde: de första åren av skolning. Bara två artiklar av 150 handlar om daghem och förskola! Nio års grundskola har inte rönt mycket större intresse, medan tre års gymnasienivå behandlas i uppemot tio artiklar.

I s.a.s. den andra änden av skolan, där gymnasieskolan vetter mot den högre utbildningen, återfinns endast en text.

Även om specialskolan, som en rubrik lyder, är en viktig del av det allmänna skolväsendet, har vi endast haft tre skribenter på detta och angränsande områden! Så värst många fler har inte heller gett sig i kast med vuxenutbildning i olika former.

Friskolefrågan, som ändå väcktes på allvar flera år före det första numret av *Vägval*, skulle ha haft endast två nedslag, om vi inte 2008 som uppföljning av ett friskolesymposium hade gjort ett temanummer på detta område.

”Skolan och kampen om makten” var namnet på en artikel av Bengt Göransson i ett stort politiker-nummer av *Vägval* 2004. Temat *styrning* har uppenbarligen känts spännande och intresserat ett dussin skribenter.

Med *läroplaner* förhåller det sig, kanske lite överraskande, som nyss med friskolorna. Utan ett specialnummer 2006 hade antalet artiklar begränsat sig till en!

Trots sentida reformer har tydligen inte *lärarytbildningen* setts som ett lockande tema – bara en handfull texter.

Inom *EU* är ju utbildningen en nationell angelägenhet, så fyra artiklar får kanske ses som ett gott utfall. Med eftertankens kranka blekhet ska dock konstateras att hälften av dem spinner helt på samma tema ...

Stoff och metoder

Det har redan i inledningen konstaterats att *enskilda ämnen* är det särklassigt mest populära området med basämnen som svenska och engelska i knapp ledning före andra ämnen. Ett antal ämnen har dock inte hunnit in i *Vägval* förrän de dött ut

och då som led i en liten serie pietetsfullt betitlad ”Skolämnens och metoders kyrkogård”.

Vad så gäller just *metoder* har dessa blivit grund för en handfull artiklar, i några fall av genuin vägvalsart, t.ex. om små klasser kontra specialundervisning och grammatikplugg kontra muntlig språkfärdighet.

Rejåla vägval fanns dock att läsa om i de två (2!) artiklar vi haft om *betyg*.

Värderingar

Parallellt med Organisation samt Stoff och metoder framfördes, som vi tidigare beskrev, området *Värderingar*. Det skulle vara intressant att söka finna förklaringen till att detta område inte funnit sin väg in i ens en tiondedel av *Vägvals* artiklar under de åtta åren. Och av tolv texter har tre en i sig mycket läsvärd men ändå något speciell gemensam nämnare i rotting och disciplin!

En självvranssakan

Till de redan gjorda reflektionerna över kvantitativa skillnader mellan några olika områden kan också läggas en mer generell – skillnaden mellan det stora antalet texter om diverse ämnen och de relativt få texterna om stora teman som t.ex. betyg, lärarutbildning och mål- och resultatstyrning!

När vi i avsnittet om stoff och metoder med tillfredsställelse kunde säga ”genuin vägvalsart” var det med en besvärande visshet hos redaktionen om att vi och våra skribenter inte alltid lyckats leva helt upp till just det ursprungligen tänkta långsiktiga vägvalsperspektivet i alla artiklar ...

Detta för i sin tur tanken till att fundera över på vilka grunder görs vägval. En nyckel kan vara kunskapsbildningen inom respektive sektor. Vilken kunskap hade man t.ex. i en fråga för 50 år sedan jämfört med i dag? Är de förändringar som skett över tid uteslutande följder av vägval eller av kunskapsutveckling? Att i en läroplansöversyn föra samman t.ex. bild, musik och slöjd till praktisk-estetiska ämnen är förvisso ett vägval. Men vad kallas t.ex. lärarnas kunskapsbildning inom bildundervisningen? Skulle andra yrkesgrupper, som jurister eller läkare kalla sådant för vägval?

Nya möjliga vägval?

I översikten ovan befanns vägval vara något mer behandlade i vissa ämnen än i andra. Ett ämne som hittills inte tagits upp är musik.

Liksom musiken är ett globalt språk skulle det vara spännande att blicka ut över våra gränser. Vilka vägval har t.ex. gjorts i andra länder, t.ex. i Finland, för att höja lärarnas status? Finns konsekvenser av att man i Sverige avskaffat studentexamen, medan man t.ex. i Norge har den kvar?

En inbjudan

Välkommen som skribent i Vägval!

Den sammanställning vi här presenterat ska, hoppas vi, kunna locka skribenter att fylla i historien på vissa områden som är föga eller inte alls beskrivna! Vi välkomnar dock förstås också förslag till artiklar på andra områden!

Med andra ord – ser Du i sammanställningen ett område som Du kan bidra till att belysa bättre, känn Dig mycket välkommen att höra av Dig till

redaktionen! Särskilt spännande vore det, om Du skulle hitta ett område som inte alls är belyst ...

Du når oss via mail på buchts@bostream.nu eller på telefon 0708 – 11 14 30 alternativt genom ett vanligt brev till adressen i redaktionsrutan på omslaget.

Vad gäller då för att skriva i Vägval?

- En artikel är, om inget annat överenskoms, normalt på cirka fyra A 4-sidor (Times New Roman 12).
- Antalet ord brukar ligga kring 2 500 och det totala antalet nedslag kring 17 000.
- Vi ber att få texten som Word-fil via mail och på cd-skiva.
- Författaren svarar ensam för texten.
- Vi är också tacksamma för en kort författarbakgrund.
- Texten läses av Vägvals redaktionskommitté, som kan föreslå ändringar.
- Tillfälle ges självklart till dialog inför den slutgiltiga texten.
- Inget arvode utgår för texten.

Organisation (72 artiklar)

Skolorganisation	32
Styrning	21
Läroplaner	9
Läroplaner	6
EU	4

Stoff och metoder (48 artiklar)

Ämnen	35
Metoder	11
Betyg	2

Värderingar (12 artiklar)

Värdegrund	5
Arbetsklimat	4
Disciplin	3

Ett knappt tjugotal artiklar låter sig inte omedelbart sorteras in under dessa områden.

Organisation av arbetet

Skolorganisation

Bristen på vägval i den svenska förskolans historia

Den svenska daghemsmodellens födelse under 1960- och 1970-talen

Rätten att välja skola – ett segt vägval

Kloka vägval – och ett tveksamt

Åldersblandat – undantagsväg eller framtidsspår?

Valet av tidpunkt för skolstarten

Kan sexåringar gå i skolan?

Skolan och ungdomspucklarna

Läroverksvägen 1927–1960 – ett val för flickor?

Kursutformad gymnasieskola – bakgrund och utveckling under

första tiden av 1960-talet
Valda och bortvalda vägar för gymnasieskolan
Vägval i yrkesutbildningen
Gymnasial yrkesutbildning för en föränderlig värld
Läringsutbildning i gymnasieskolan?
Den lägre ingenjörsutbildningen – en avslutad epok?
Från gymnasieskola till högskolan
Särskolan – vårdinstitution eller skola?
Särskolans utveckling under två sekler
Specialskolan – en viktig del av det allmänna skolväsendet
Amu + Komvux blev aldrig sant – ett vägval inom vuxenundervisningen
Kvällsgymnasier – resultatet av ett vägval i vuxenutbildningens historia
Från Hermodsbrev till distansundervisning på nätet
Folkhögskolans statsbidragssystem
Här gäller liv och växt. Folkhögskolans historia
Fristående skolor eller kommunala?
Om valfrihet och fristående skolor. Några vägval inom utbildningspolitiken
Föräldrars val av fristående skolor
En frihetlig skola
Den kooperativa friskolan
Behövs det forskning om fristående skolor?
Kan skolor drivas på entreprenad?

Styrning

Skolan och kampen om makten
Vem skall styra skolan – staten, kommunen eller lärarna?
Lärarna och skolans styrning
Centralt ledd utveckling eller lokal kreativitet?
Samverkan i styrningen
Från regelstyrning till mål- och resultatstyrning
MUT-projektet – ett trauma
Om myt, MUT och moras
Kursplanernas betydelse i svensk skola
När en katalog med huvudmoment inte längre styr undervisningen
Granskning av skolor; kommunens uppgift eller statens?
Statliga strategier för skolutveckling – några erfarenheter
Ska avtalen styra 90-talets skola?
När förhandlingskulturen bröt in i skolan – ett paradigmskifte sett ur statens perspektiv
En emancipationshistoria (SÖ:s tillkomst)
Skolchefernas intåg och uttåg
Rektor i ett historiskt perspektiv
När staten släppte greppet om läromedlen
Studiestödets ideologi
En länskolinspektörs vägval

Läroplaner

Läroplansarbete för en ny tid
Den hållbaraste läroplanen – 1919 års undervisningsplan för rikets folkskolor
Lgr 62 – en demokratins grundskola och en skola för alla
Lgr 69 – den andra i ordningen av grundskolans läroplaner
Lgr 80 – grundskolans tredje läroplan
De obligatoriska skolformernas läroplan – Lpo 94
Läroplansrevisionen inför Lgy 70

Läroplan för kommunal vuxenutbildning – Lvux 82
1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94)

Lärarytbildning

En sammanhållen lärarytbildning

Lärarytbildningen – mellan skolpolitik och högskolepolitik

Några vägval i lärarytbildningens historia

En lärarytbildning i förändring

Utbildad för 1919 års undervisningsplan – lärare med 1962 års läroplan för grundskolan

Lärarytbildning på export

EU

Påverkar EU-medlemskapet svensk utbildning?

Världen i svensk skola – några vägval under 1900-talets EU-anknytning

Myndighet för EU-programmet

EU och språken

Stoff och metoder

Ämnen

Svenskämnetts förvandlingar – några vägval

När modersmålet blev svenska. Med fokus på realskolan och grundskolans högstadium
40 år med SFI

Engelska blir en del av folkundervisningen. Ett viktigt vägval för 50 år sedan

Engelska – vägvalet som försvann

Näringslivets behov när det gäller engelskkunskaper

Språkvalens explosion

Dåtid, nutid och framtid för språken i Sverige och Europa

Vägval med finska som hemspråk

Värner – Wärnersson

Från undervisning i kristendom till livskunskap

Historieämnetts marginalisering

Historieundervisningen – var det bara krig och kungar?

Framväxt och utveckling av ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan

Från kulram till datorer

Tillvalsämnet kemi

Vägval inom biologiundervisningen ur en lärares perspektiv

Ödesdigra val för ekonomiundervisningen

Gymnastikämnetts förändring

Gymnastik i skolan. Från 1842 års exercis över ”Lek och idrott” till 1962 års undervisning i dans

Från ögats bildning till bildkommunikation – röster om bildämnet under 200 år

Skolslöjdens vägval under 125 år

Hälsa – en fråga om individens val?

Undervisning om sexualitet och samlevnad – motiven har förändrats över tid

Behöver barn lära sig om barn?

Hem- och konsumentkunskap – förändring med förhinder?

Det viktiga valet av väg – några noteringar om den svenska studie- och yrkesvägledningen för ungdom

Fritidspedagogernas intåg i skolan

Det är härligt att ha två språk!

Som ett yrväder en aprilafion – en påminnelse om det svenska språkets rikedom och hemligheter

Skolämnetts och metoders kyrkogård: Inledande artikel

Arbetslivsorientering – ett ämne på skolämnetts kyrkogård

Konst- och musikhistoria – ett ämne som försvann

Skolträdgårdsundervisning

Metoder

Valet mellan att undervisa i ämnen var för sig och att undervisa samlat

Små klasser eller specialundervisning? Vad skall begränsade resurser användas till?
Från grammatikplugg till muntlig färdighet – vägval i den svenska språkundervisningen
Dialogpedagogikens uppgång och fall?
Läs- och skrivpedagogiska perspektiv på lärarutbildningen 1975–2005
Ger den vetenskapligt baserade lärarutbildningen en mera arbetsam första tid i yrket? Behöver nyblivna lärare stöd?
Förändringens vindar och lärarfortbildningen
Metodernas kyrkogård
Skall det finnas skolbibliotek?
Svenska läroböcker igår och idag
Skolplanschernas historia

Betyg

Betygens urvalsfunktion – ett vägval
När 1993 års riksdag valde betygssystem – Några minnesanteckningar

Värderingar

Värdegrund

Vägval i värderingsfrågor
Vägval och aktörer på skolans arena
När 1993 års riksdag valde värdegrund – Några minnesanteckningar
Skolan och etiken
Skolans värdegrund

Arbetsklimat

Skolans arbetsklimat: Vad har hänt med betingelserna?
Skolans arbetsklimat: Vad händer i klassrummen?
Skoldemokrati – försök i Eiraskolan under 1960-talet
Du-reformen i skolan

Disciplin

Då disciplin blev ett fullt ord – det pedagogiska klimatskiftet efter andra världskrigets slut
När rottingen ställdes i skamvrån – om disciplinfrågan i efterkrigstidens skoldebatt
”Om Scolae-Disciplinen ock des Jurisdiction”. En blick tillbaka på riktigt gamla tiders ordning

Forskning

Vägval i riktning mot praxisnära forskning
Utbildningshistorisk forskning vid svenska högskolor och bildandet av en nationell forskarskola i utbildningshistoria
Arkiven på webben – ett nytt projekt om utbildningshistoria

Övrigt

Vägval? Eller bara förändring?
”Vägval” eller ett naturligt följdbeslut?
Några vägval och deras effekter
Vägval i genusordningen
Vägval i riktning mot välnärda barn
Är tvärsäkerhetens tid äntligen förbi?
Den gemensamma referensramen – en pedagogisk utopi
Tensta gymnasium – 20 år
Skönlitteraturens lärarinnor – fantastiska fröknar
Ingenting är omöjligt – om att läsa med öron och fingertoppar
Stiftelsen SAF (Sveriges allmänna folkskolläraryörening)
Ompröva – och lära nytt för att nå framgång

Papister och hedningar som kristendomslärare

1951 års religionsfrihetslag skapar problem

Då en blivande lärare för några år sedan visade sig vara nazist blev det stor uppståndelse. Kan en person med sådana åsikter verkligen få bli lärare? Många ansåg det högst olämpligt men fann det svårt att förhindra det. Den saken ska inte diskuteras här även om problemet kan vara både viktigt och intressant. Jag ska i stället erinra om en liknande diskussion för drygt 50 år sedan. Då gällde det katoliker och i någon mån ateister.

Problemet blev aktuellt i samband med tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag: skulle lärare som lämnat Svenska kyrkan få undervisa i kristendomskunskap? Katoliker och ateister som kristendomslärare? Kunde det vara möjligt? En lätt panik i det svenska folkhemmet kunde förmärkas när det stod klart vad som var på gång. Eftersom Sverige sagt ja till Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna skulle det dock inte vara så alldeles lämpligt att krångla med presumtiva dissidenter. Åtminstone inte med katolikerna – det fanns ju gott om sådana nere i Europa.

Regeringen tyckte sig i arbetet med lagförslaget ha kommit på en listig lösning. I skolstadgan borde som villkor för att få en sådan tjänst krävas, att vederbörande inte har en åskådning stridande mot ”evangelisk kristendomsuppfattning”. Dessutom borde i en särskild kungörelse ges föreskrifter om hur en sökande kunde styrka att han eller hon uppfyllde kravet. Till propositionen fogades därför ett förslag till en sådan kungörelse. Till de kvalificerade skara hörde förutom medlemmar i Svenska kyrkan även medlemmar i vissa ”godkända” frikyrkosamfund. För att undvika oklarhet angavs i klartext elva av dessa, bl.a. Missionssällskapet bibeltrogna vänner.

Den som inte var medlem i någon av dessa församlingar eller ”annan därmed jämförlig evangelisk församling eller sammanslutning” kunde emellertid ges ännu en möjlighet att styrka sin behörighet, nämligen genom att avge en skriftlig förklaring ”att kan icke omfattar en mot evangelisk kristendomsuppfattning stridande åskådning”. Detta den socialdemokratiska regeringens förslag väckte både förvåning och kritik. I ett flertal motioner – de flesta av socialdemokrater – föreslogs att man inte skulle kräva någon sådan ”livsåskådningsdeklaration”. Det väsentliga gällde ju själva undervisningen – i praktiken att följa läroplanen – och inte den privata åsikten.

I det särskilda riksdagsutskott som beredde ärendet var meningarna delade. Som tur var hade man som ordförande en rutinerad sammanjämkare, nämligen Rickard Sandler. Han hade året före lyckats skapa enighet i enhetsskolefrågan genom en ”skickligt dunkel skrivning”. Eftersom han även nu ville undvika politisk strid gällde det att snickra ihop en snygg kompromiss. Motståndarna till den andliga självdeklarationen erinrade om att kristendomsundervisningen enligt 1950 års skolbeslut skulle vara objektiv och saklig. Man menade att utifrån detta faktum och därtill med läroplanen som rättesnöre skulle det vara garantier nog för att lärarna skulle hålla sig på mattan. En konservativ falang lät sin dock inte nöja med detta. Den lyckades få igenom att krav på att lärarkandidaterna vid ”lämplig tidpunkt” före examen skulle ges en ”allvarlig erinran” om att i kristendomsundervisningen förplikta sig att lojalt följa gällande läroplan. Utskottet menade att det borde ankomma på Kungl. Maj:t att utfärda föreskrifter med den innebörden.

Rickard Sandler sökte dämpa stridens vågor även i kammardebatten. Själv lovade han avstå från all polemik. Han var övertygad om att om behörighetskungörelsen bara finge ”vila fridfullt i sin grav” så skulle skolarbetet kunna fortgå i lugn utan att störas av misstro. Någon hetsigare debatt blev det heller inte. Men en av Sandlers partikamrater kunde ändå inte avstå från en kommentar. Även om hon var nöjd med att förslaget om den skriftliga lojalitetsförklaringen vilade i sin grav, så var det ändå onödigt med den blomma som utskottet prytt graven med. Den särskilda erinran som utskottet hittat på behövdes inte. För henne var det självklart att undervisningen i kristendoms-kunskap – liksom i andra ämnen – skulle vara objektiv och saklig.

En annan av Sandlers partikamrater, Rolf Edberg – den sedermera välbekante landshövdingen och författaren – tog upp ett annat problem: vad menades egentligen med en evangelisk kristendomsuppfattning? Var det de dogmer och bekännelseskriterier som ingick i Svenska kyrkans lära? D.v.s. ”den oförändrade augsburgska bekännelsen och Uppsala mötes beslut, däri inbegripet de apostoliska, nicenska och athanasianska bekännelserna, till yttermera visso enligt kyrkolagen kompletterad med de schmalkaldiska artiklarna, Luthers båda katekeser och konkordieformeln”? Något svar fick han inte, vilket han säkerligen heller inte väntat sig. Justitieministern förklarade sig dock nöjd med kompromissen och lät sig inte lockas in på några teologiska spekulationer. Däremot fick Sandler ett tack för gott arbete.

Denna händelse från år 1951 är egentligen ganska fantastisk – om något ett pedagogiskt och skolpolitiskt vägval! Det är bara drygt 50 år sedan en svensk regering ville kräva en andlig självdeklaration av lärare och en försäkran om att följa gällande läroplan. Regeringen fick visserligen backa en smula men riksdagen ansåg det dock motiverat att i en särskild förordning föranstalta om en högtidlig erinran om att de blivande lärarna måste hålla sig till läroplanen – d.v.s. i klartext att inte begå tjänstefel!

Vad var man så rädd för? Att Ingemar Hedenius – efter sin kritiska skrift ”Tro och vetande” – och Herbert Tingsten – som chefredaktör för Dagens Nyheter – var röda skynken för många troende är uppenbart. Men många av deras meningsfränder var ju ändå medlemmar i Svenska kyrkan och därmed att betrakta som goda lutheraner. Det var nog en annan potentat som man fruktade än mera: påven i Rom. Hans möjligheter att vinna proselyter skulle i kraft av den nya religionsfrihetslagen komma att öka betydligt. Och visst fanns ett nyvaknat intresse i Sverige just på 1940-talet.

Ett annat bekymmer gällde risken att det skulle startas katolska kloster i Sverige. Sedan klostret i Vadstena stängts 1595 hade de varit förbjudna. Men nu var den tiden förbi. Nu skulle fönstren mot Europa öppnas något litet. Och då blev det oro i lägret: mer än hundra av riksdagens ledamöter röstade för att bevara klosterförbudet i den nya religionsfrihetslagen.

Gunnar Richardson

Forskarspråk – ett vägval

Vid de flesta skolreformer brukar man i förväg debattera vilka positiva eller negativa konsekvenser dessa kan få för undervisningens objekt, alltså eleverna, särskilt när det gäller språkkunskaperna. Man möter däremot mindre ofta några utvärderingar efteråt, då en rimlig tid för att ge underlag för slutsatser förflutit. Arbetsgivare och vidareutbildare uttalar ibland allmänt, att elevernas kunnskap i för deras yrkesarbete eller studier relevanta ämnen blivit ”bättre” eller ”sämre”, men mätbara effekter kan vara svåra att påvisa. I det följande ska jag försöka klarlägga, hur några språkreformer i Sverige (1804, 1904, 1945 och 1964) påverkat forskarnas språkval inom antikvetenskaperna och inom naturvetenskaperna.

Mitt studiematerial utgöres av slumpvis samlade avhandlingar alltifrån början av 1800talet till nu, artiklar i festskrifter och i 40 årgångar av klassikertidskriften *Eranos*. Förutom författarnas språk har jag också i vissa fall noterat språket i de källskrifter de hänvisar till. Forskarnas språkval

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra spr. grekiska 1
1779–1850	12	110				
1851–1900	11	31				
1901–1950	6	25	>50	1	2	

Efter 1900 användes latinet ännu ofta i filologiska avhandlingar särskilt i Uppsala på 1930talet och av äldre forskare som läst latin 6 år i skolan, medan realinriktade verk gärna skrevs på svenska. 1933 blev franska huvudspråk på latinlinjen och engelska d:o på reallinjen samt 1945 första språk i realskolan i stället för tyska. 1964 blev gymnasiet latinstudium tvåårigt. Franska och tyska blev alternativa B-språk i grundskolan och fick sedan i gymnasieskolan genom bortvalsmöjligheter och minskade timantal en allt svagare ställning, medan engelskan kom att

avgöras nämligen – utom av deras egna språkkunskaper – av flera faktorer, ämnets natur, stadgors och studieledares krav, läsarnas språk, både de internationellas och de svenskas, och ev. publicering i utländska tidskrifter. Här har jag som regel endast undersökt arbeten publicerade i Sverige.

Alltsedan Olof Rudbeck gav ut sin *Atlantica* på latin och svenska hade båda dessa språk accepterats i Sveriges lärda värld, såväl den humanistiska som den naturvetenskapliga. Ännu i SFS 1852 nr och i SFS 1870 nr 12 föreskrevs, att akademiska avhandlingar skulle skrivas antingen på latin eller svenska, detta trots att reallinjens tillkomst efter 1878 förbättrat även de moderna språkens ställning i skolan. Först efter debatterna mot seklets slut och efter 1904 års reform börjar moderna språk, främst skolans första nybörjarspråk tyska, användas som forskarspråk. Se tabellen nedan över *språkval i klassiska avhandlingar*.

dominera alltmer både som andraspråk globalt och i massmedier och filmproduktion. Tillkomsten av italienska, spanska och ryska som C-språk märks dock inte forskarnas språkval. Som forskarspråk för humanisterna tycks engelskan ha gått om tyskan o. 1970 alltså 25 år efter A-språksreformen 1945. Alla stora konferenser hålls i våra dar på engelska; motsvarigheter till det stora gotersymposiet *på tyska* i Stockholm 1970 torde numera höra till sällsyntheterna. Utvecklingen belyses av språkvalet i *tidskriften Eranos artiklar*.

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra spr.
1942–45	6	13	24	9	5	ital. 1
1946–50	3	12	38	35	23	
1951–55	1	7	39	34	17	
1956–60	2	6	52	20	21	
1961–65		4	37	39	6	
1966–70		6	35	30	6	
1971–75		7	15	32	2	
1976–80		6	16	46	3	
1981–85	1	6	22	54	6	
1986–90		1	13	90		
1991–92		1	5	20	2	

Flera artiklar har dock skrivits av utländska forskare.

Språkvalet i bidragen till *några festskrifter* pekar också på en klar tendens (latinets och

svenskans dominans i Vilhelm Lundströms festskrift överensstämmer med dennes intentioner för den av honom grundade tidskriften Eranos).

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra språk
V Lundström 1936	12	5				
M P Nilsson 1939			25	8	4	ital. 1
Å Frid 1985	2		3	2	5	danska 1
J Öberg 1995	7	2		6		
T Jansson 2000		1		21		

Sedan o. 1980 skrivs nästan alla avhandlingar i antikvetenskaperna på engelska. *Bibliografierna* uppvisar däremot ett rikt spektrum av äldre och yngre litteratur på olika språk, i

samklang med humanisternas internationella arbetsfält och strävan efter fullständig redovisning. Exempel:

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra språk
J Paulson 1894	1	6	12	2		danska 1
E Löfstedt 1911		20	29	4	5	
E Hörling 1980	3	13	37	7	4	it 2 holl 1 ry 1
M Aszatalos 1982	8	87	26	8	20	it 3
C Gejrot dip.Nov 1994	100	11	16	12	5	it 1 danska 9

Bibliografiernas latinspråkighet avser efter 1950 nästan enbart texteditioner.

Naturvetarnas språkval överensstämmer före 1900 i stort med klassikernas. *Läkare och biologer* fortsatte Linnés tradition att skriva både

på svenska och latin. det senare bitvis fram till 1800talets slut; därefter används latinet enbart i nomenklatur och artbeskrivningar. Läkaryrket rekryteras dock ännu i viss utsträckning av latinkunniga humanister.

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra språk
E M Fries 1794–1878	(prakt.) 4	21				
C Hartman 1847f.	2	1				
K A Agardh † 1859	1	9				
J G Agardh † 1901 (efter 1872)	5	5 (sist 1899)				

Hos de *andra naturvetarna* dominerar efter Berzelius svenskan helt. Efter 1900 beläggs några verk på tyska som sedan helt ersätts av engelska, i kontrast till humanisternas ovan redovisade varierande språkval. Orsaken är tydligen att realgymnasiet hade engelska som huvudspråk, den mer språkinriktade latinlinjen efter 1933 franska. Ett klart exempel på hur skolspråken styr forskarnas språkval. Efter 1960, då tyskans och

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra språk
1954 med.na.agronomi				64		
1954 teol. hum.	3		3	1	3	
2004 med.na.farmakologi	1			109		
2004 teol.hum.samhällsk.	21		4	30		danska 1

Naturvetarnas bibliografier upptar huvudsakligen tidskriftsartiklar och är ofta kortare än humanisternas, liksom att deras forskarspråk går i

	svenska	latin	tyska	engelska	franska	andra språk
G Ihrfelt kem 1888 sv			4		5	
F Eichstädt kem 1882 sv	4		10			
L Carleson mat 1950 en			2	5	6	
C de Verdier med 1955 en	1		6	32	3	ryska 1
K Söderhäll biol 1977 en			2	64		
P Uddholm mat 1983 en				32		
R Löfmark med 2001 en	3		1	218		danska 1

Flera forskare anser att det ensidiga bruket av engelska som vetenskapsspråk är rationellt och arbetsbesparande. Andra har uttryckt farhågor för att samma ensidighet kan isolera vårt land från andra språkområdets både vetenskap och annan kultur.

Det nu sagda gäller främst tryckt vetenskaplig produktion. Som undervisningsspråk i skolor och högskolor har däremot svenskan suttit i orubbat bo, tills friskolorna, särskilt Engelska skolan, gjorde entré på 2000talet. Friskolorna erbjuder mindre byråkrati och större effektivitet. Dessutom lockar Engelska skolan med bättre kunskaper i engelska, något som ifrågasättes av docent Olle Josephson i flera debattinlägg. ”Engelskan är

franskans ställning på gymnasiets na-linje alltmer försvagats, fortsätter engelskan sin frammarsch, än mer markant, då avhandlingarna i medicin och naturvetenskap blir många fler än humanisternas. Till jämförelse kan anföras några siffror från *doktorspromotionerna* i Uppsala i maj 1954 och 2004. De promoverades språkval i avhandlingarna:

stil med skolans stramt utformade laborationsredogörelser. Exempel:

nödvändig för de internationella kontakter som krävs för högklassig forskning och undervisning” skriver Josephson (DN 2007-07-02), ”Svenskan är nödvändig för att studenter, lärare och forskare ska kunna mobilisera alla sina intellektuella resurser; man tänker bäst på sitt bästa språk.” Josephson varnar också för svårigheterna att följa högskolornas undervisning, om man saknar svensk fackterminologi.

Friskolorna debatteras ute i kommunerna, bl.a. med Josephsons argument. Bland elever och lärare råder olika meningar. Deras språkval skiftar!

Alf Uddholm

Den svenska skolan betraktad i romanens prisma

Den svenska skolan har genomgått många förändringar och reformer sedan folkskolestadgan inrättades år 1842. Förändringarna har varit föremål för omfattande forskning inom en rad olika discipliner. Vi har därför en förhållandevis god kunskap om hur dessa förändringar sett ut, vilka motiv som funnits bakom och vad resultaten har blivit. Men hur skall vi kunna veta något när det gäller hur dessa förändringar uppfattats och värderats av dem som varit verksamma inom skolan, som lärare eller elever? I brev, naturligtvis, men också i självbiografier eller i intervjuer kan vi få ta del av skolerfarenheter från olika tider och utifrån olika perspektiv. I den här artikeln vill jag emellertid fästa uppmärksamheten på en historisk källa som i detta sammanhang är lätt att förbise, nämligen romangenren, eller närmare bestämt vad jag kommit att kalla ”skolromanen”. För den intresserade hänvisar jag till min bok *Pedagogiskt arbete i romanens prisma* (2002) och artiklar, allt förtecknat i slutet av denna artikel.

Skolan som litterärt motiv

Syftet med mitt projekt har varit att ringa in ett motiv i den svenska prosalitteraturen, skolmotivet, och att undersöka de litterära bidragen till och yttringarna av den värdering och förmodade omvärdering som har skett av skolan, lärarna, eleverna, bildning etc. Vad skönlitteratur på ett mer subtilt sätt framförallt kan bidra med är en mentalitetshistorisk belysning av hur de förändringar som sker uppfattas och bearbetas. På denna nivå menar jag att skolromanen kan bidra med ny kunskap.

Det finns många olika typer av romaner med skolinslag, från romaner som tematiskt fokuserar helt på skolan till romaner som enbart innehåller någon enstaka scen förlagd i skolmiljö. Olika sorters romaner representerar olika erfarenhets-

perspektiv på skolan och man kan tänka sig bilden av en kärna kring vilken olika skikt eller lager finns. Ju längre bort från kärnan desto längre bort från skolromanen kommer man.

Skola i Stockholm och på landsbygd

Mitt intresse inriktades mot den svenska prosalitteraturen. Eftersom det är det självupplevda, men den i romanformen stöpta erfarenheten som för projektets inriktning är det intressanta, föll den historiskt anlagda romanen om skolan, ibland byggd på autentiskt material, utanför. Per Anders Fogelström har i flera romanverk skildrat skolorna i Stockholm. Romanen *Vita bergens barn* (1987) ger utifrån dokumentärt material en inblick i Stockholms folkskolor under 1850-talet. Med hjälp av Folkskollärare Tidelius egna minnesanteckningar skriver Fogelström på ett liknande sätt *Svenssons* (1979). Även om Fogelström bygger in sina egna upplevelser av den svenska skolan i sina skildringar, saknar han egna upplevelser från den skola han skildrar i dessa verk. Istället utgör de ju bearbetningar av andras upplevelser.

En annan romantyp som faller utanför är romaner där enbart delar av berättelsen är förlagda i skolmiljö. Selma Lagerlöfs *Kejsaren av Portugallien* (1914) handlar som bekant bland annat om hur man i en socken i Värmland år 1860 får sitt nya skolhus klart och en lärare som kunnat byta från ambulerande till fast skola. Romanen skildrar även Klara Gullas första examen. Till denna grupp romaner hör även Sara Lidmans *Hjortronlandet* (1955), som också den, fast långt mindre idylliskt än i Selma Lagerlöfs bok, skildrar skolan och skolmiljön bland annat i den förgrämda och besvikna Vera Lidgrens lärargestalt. Ingen av dessa romaner aktualiserar mer än i förbigående skolan, ibland för att liksom Selma

Lagerlöf idyllisera, ibland som Sara Lidman för att kritisera.

Skolan – en dressyranstalt

Närmare kärnan av det som kan kallas skolroman finner man den självbiografiska romanen, som skildrar en ung människas utveckling från barn och ungdom till vuxenliv och mognad. Inte sällan inrymmer, som en etapp i livet, förloppet en skolskildring. Dessa romaner bygger i långt större utsträckning än exempelvis den historiskt anlagda romanen på det självupplevda, även om det ligger långt tillbaka i tiden. Ofta är dock skildringarna av skolan mycket korta i dessa romaner, även om undantag finns. August Strindbergs självbiografiska roman, *Tjänstekvinnans son* (1886-87) innehåller flera skolskildringar. ”Dressyren börjar” är titeln på det kapitel som skildrar de första skolåren. Rottingen och elaka lärare gör för Johan skolan till ”en lärotid för helvetet och icke för livet.” Det är en mörk bild som tonar fram, och beslutet att aldrig någonsin bli lärare synes oåterkalleligt. Men 1867 sitter ändå ynglingen som vikarierande lärare i samma skola, Klara folkskola i Stockholm, där ”dressyren” en gång började. Det är ett tillfällighetsjobb och socialt framställs det som en deklassering.

Hat, kärlek, satir

Strindbergs vidräkning med den svenska folkskolan får sin efterföljare i arbetardiktarna, som flitigt odlade den självbiografiska romanen och har bidragit med många kritiska bilder av folkskolan. Moa Martinsons *Kyrkbröllop* (1938) och *Mor gifter sig* (1936) skildrar Mias skolgång i Norrköping och på den östgötska landsbygden. Ofta hatar hon lärarinnan, som ger henne stryk och skulden för saker hon inte gjort. En mycket positiv bild av skolan, en av de få, ger dock Harry Martinson i *Nässlorna blommar* (1935). Martin lever ett utsatt liv och tvingas bo än på den ena än på den andra gården, i avsaknad av både kärlek och omtanke:

Kanske var det därför som han älskade Skolan. Inne i skolan fanns Sverige, där fanns Världen på besök varje dag. I Skolan hade han sin fasta punkt, medan de mera bortskämda hade sina fasta punkter där hemma i sina hem. De gick *hem* från skolan om eftermiddagarna. Han gick *bort* från skolan. (s, 151)

En intressant grupp romaner är sådana, i vilka berättelsen helt är förlagd i skolmiljö. Lars Widdings roman om läroverket i Umeå, där han själv gått som elev, *Inga stormar än* (1950) är ett exempel. Romanen skildrar ett elev- och lärarkollektiv, ur vilket några individuella lärare och elever går att urskilja. Till denna grupp hör även välkända satiriska skildringar av typen *Skollärare John Chronsoughs memoarer* (1897) och Karl Hjalmar Lundgrens *Från den politiska rännarbanan* (1914). Båda författarna representerar utanförperspektivet och kritiserar skolan.

Lärare som författare

Skolromanens kärna utgörs av skolskildringar skrivna av författare som arbetat och/eller utbildat sig till lärare. Till de mer kända verken hör Hugo Swenssons läroverksromaner, exempelvis *Paul Hoffman, läroverksadjunkt* (1935). Swensson arbetade som läroverksadjunkt i Skara under mer än trettio år och skrev flera verk om skolan. Om Hugo Swensson tillhör våra kända läroverkskildrare är Albert Olsson, folkskollärare i Harplinge, med sina romaner om Anders Darre, folkskolekildraren framför andra.

Skolskildrarna kan delas in i grupper med utgångspunkt i vilken skolform som skildras. Till småskoleskildrarna hör då bland andra Berit Spong med romanen *Svarta tavlan* (1946). Med skolreformerna på 1950- och 1960-talen får vi också grundskoleskildringar. Dåvarande högstadieläraren i Vimmerby, Torgny Lindgren, hör till den gruppen skolskildrare med boken *Skolbagateller medan jag försökte skriva till mina överordnade* (1972).

”Skolromanen” betraktar jag sammanfattningsvis som en romantyp, snarare än en fast och enhetlig litterär genre, som tematiserar skolmiljön – den officiella och formella sidan av skolans eller lärarutbildningens verksamhet, d.v.s. rektorns, lärarens, kollegernas och elevernas göranden, bestämmelser, reglementen, didaktiska debatter etc. I områdets utkanter finner vi rektorn, läraren och eleven som privatpersoner vid privata fester och bjudningar.

Läraryrket som negativt yrkesval

Som exempel på en skolroman har jag valt Albert Olssons roman *Katederfolk* (1952). Romanen gestaltar en problematik som återkommer i flera skolromaner. I romanens centrum befinner sig den

manlige folkskolläraren Anders Darre. Han har i romanens inledning nyligen tagit sin folkskollärarexamen. Pedagogiskt befinner han sig i berättelsens början således i ett pedagogiskt och erfarenhetsmässigt oskuldstillstånd. Efter flera års utbildning ska han ut i skolverkligheten för att finna sin egen pedagogiska identitet. Man förstår emellertid snart att valet av yrke för Darre varit ett negativt val. Han har valt lärarens bana i brist på andra möjliga yrkeskarriärer. Seminariet har han lämnat med usla betyg, och av 40 sökta tjänster har han enbart fått svar från tre. Detta får honom att reflektera över sitt öde:

– Man borde blivit något annat, sa han bittert. Man borde varit född sådan att man kunnat fjäska och fjäsa för lärarna på seminariet, så att man fått bättre betyg. Varit med i Kristliga seminaristföreningen eller SSUH eller något annat. (s. 6)

Det är uppenbarligen så att Anders Darre bär på konstnärliga gåvor och ambitioner. Han har färdigställt en diktsamling som han skickat till Bonniers. Tyvärr har han ganska kort efter insändandet också fått tillbaka den i brevlådan, utan några mer uppmuntrande kommentarer. De olika motgångarna har lett till en uppgivenhet och otillfredsställelse, som Darre på olika sätt ger uttryck för. I sammanhanget upplever han det som en stor brist att han saknar studentexamen, och återkommer till frågan flera gånger, inte minst därför att en av hans kvinnliga vänner tagit studenten. På frågan vad som menas med folkskollärare, svarar Anders Darre själv:

Jo, en människa som ska vara fullkomlig i alla avseenden. En som kan duga till kommunalman och kyrkvärd och auktionsutropare och groggrindare och dansör och bonde och trädgårdsmästare och snickare och gymnastikdirektör ... Fy attan för Chronsough ... Dessutom ska han alltid vara vänlig, tålig, kunnig, en ypperlig pedagog, alltid tillgänglig, okänslig för stickord och obotligt konservativ, en människa som ska kunna utan ansträngning göra idioter till genier. (s. 12)

Utifrån sitt perspektiv och sina erfarenheter menar Darre att skillnaden mellan läroverket och folkskolan är stor. I folkskolan måste *alla* fatta, menar han, medan det i läroverket är så mycket enklare:

Där var det bara till att ge dem respass som inte kunde följa med. Vilken otroligt bekväm möjlighet, som stod dessa hans kolleger till buds. (s. 272)

Till skillnaden mellan de båda lärarkategorierna hörde framför allt skillnaden i status. Anders Darre har att kämpa emot inte bara okunskap, utan också förakt för folkskolans lärare och uppgift. Föräldrarna tar sig friheten att ifrågasätta det mesta, och den plats läraren tilldelas i den sociala hierarkin på landsbygden är inte mycket att yvas över, menar Darre.

Darres kritik drabbar också den seminarieutbildning han genomgått och som han betraktar som en både instängd och förkvävande miljö. Anders Darre anser sig ha en del ”befogade anklagelse att rikta mot seminariet och dess undervisning” (s. 25) och umgås till och med med planer på att skriva en bok om seminariets ”speciella form av psykisk tortyr” (s. 25).

Darres första möte med den svenska folkskolan sker i Stora Hopplösa skola, där misären på olika vis sätter sin prägel på livet. Den lärare som Anders Darre ska vikariera för, Broman, har fått två varningar, eftersom han efter sonens död sökt trösten i alkoholen. Fröken Forslund är Darres enda kollega i denna gudsförgätna skola. Hon är vresig och avvisande mot den nye vikarien och liksom Broman går hon omkring i ett till synes förgrämt och sorgfyllt tillstånd. Förhållandena i Stora hopplösa tycks motsvara den bild Anders Darre har av den svenska folkskolan:

Det rådde tydligen samma fiendskap här mellan lärare och lärarinna som på en del andra håll. Han kände sig förstämnd. Detta skolhushat, skulle det följa honom från ställe till ställe? (s. 45)

Men det är inte bara det andliga klimatet som känns instängt och förkvävande, utan också den rent fysiska miljön. Det var, som Darre uttrycker det, den vanliga interiören med tavla, kartställ, panelväggar, bänkar till många barn och inpyrd skollukt som inte lät vädra ut sig. (s. 45)

Anders Darres liv och utveckling går över kriser. Den stora motgången kommer när han inte får den förlängning av vikariatet i Stora Hopplösa skola som han hade hoppats på. Hans nykteristiska ideal tas inte väl emot på landsbygden, och inte förrän han visar sig vara en normal människa, som kan tänka sig att ta både en och två supar, blir han accepterad i byn och påtänkt som vikarie.

Folkskoleromanen skildrar företrädesvis livet på den svenska landsbygden, där ensamheten är ett stort problem. Anders Darre saknar, då alla försök att etablera kontakt med fröken Forslund misslyc-

kats, kolleger att diskutera det dagliga arbetet med. Den avsatte Broman fungerar ibland som en samtalspartner, men ser verksamheten lite från sidan. För Darre är det egentligen staden som lockar. Men det tillfälliga besöket, som han ser det, han gör i obygdan innebär flera saker. Darre ser som sin uppgift inte bara att undervisa barn utan att ”förvandla en skogsavkrok till en kulturbygd” (s. 50). Hans ambition är att ta ”nappatag med allmoge och okunnighet”. (s. 53)

Anders Darre är också upptagen av pedagogiska funderingar och anser sig väl lämpad för sin arbetsuppgift, eftersom han begåvats med AB i ”Fallenhet för lärarkallet”. Han visste nog vad elever, d.v.s. ”sådana där snorvalpar”, behövde:

En risbastu. I strid mot både Dewey och andra arbetsskoleprofeter. Ja, i strid mot både Platon och Comenius – men i överensstämmelse med det gamla bibliska kärnordet, att den som älskar sin son agar han. (s. 63)

Sammanfattning

Skolromanen kan betraktas som en bildningsroman eller utvecklingsroman. Det är gestaltningen av hjältens inre utveckling som står i centrum, dvs. den är psykologiskt inriktad. Även om världen och samhället kring hjälten gör sig påmint, är det yttre förloppet underordnat hjältens inre förlopp. Darre genomgår olika faser som avlöser varandra i en sorts bildningsprocess: Den nyutexaminerade läraren befinner sig i berättelsens inledning i ett pedagogiskt och erfarenhetsmässigt oskuldstillstånd. En kris av något slag

inträffar. I slutet av berättelsen når Darre en sorts moget självförverkligande.

Det är anmärkningsvärt hur valet av läraryrket framstår som ett negativt yrkesval. Utan möjliga, konstnärligt inriktade yrken, inte framstår som väljer man läraryrket. Folkskollärarens ringa entusiasm och när andra val, inte sällan mer status, tydligt gestaltad i *Katederfolk*, förklarar delvis denna inställning till folkskolläraryrket. Förklaringen kan ligga på ett psykologiskt plan. De lärare som är verksamma inom skolan och som skriver romaner om skolan kan själva ha ambitioner att bli författare. De identifierar sig med författaryrket och i ljuset av det framstår läraryrket som ett mindre attraktivt yrke. Resonemanget skulle betyda att förhållandet är annorlunda för de lärare som *inte* skriver skolromaner och således inte bär på författardrömmar, vilket av sakens egen natur inte låter sig undersökas. Lärarutbildningen betraktas också med kritiska ögon, både den seminarieförlagda utbildningen och provtjänståret. Denna kritik drabbar lärarutbildningen ännu idag, även om den har andra förtecken. Synen på bildning och utbildning kommer också till uttryck i romanen.

Det är min uppfattning att skönlitterärt material i långt större utsträckning än vad som är fallet skulle kunna användas som historisk källa för att bättre förstå fenomen som annars är svåra att komma åt, exempelvis attityder och inställningar av olika slag.

Per-Olof Erixon

Exempel på litteratur som behandlar ämnet:

- Erixon, Per-Olof (2002). *Pedagogiskt arbete i romanens prisma. Upplevelser av den svenska folkskolan under ett omvälvande sekel. Didactica Umensis. Rapporter från Institutionen för svenska och samhällsvetenskapliga ämnen*, Umeå 2002, 252 s.
- Erixon, Per-Olof (1997). ”Du som ammar blomman af vårt land”. Om skolan i litteraturen och den svenska skolromanen”, i *Lärarutbildning och forskning i Umeå*, 1997:1, s. 5–20
- Erixon, Per-Olof (2000) ”Pedagogiskt arbete i romanens prisma”, *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*, nr 4, s. 27–48.
- Erixon, Per-Olof (2001). ”John Chronsough – ljusets representant”, *Didaktisk tidskrift* nr 1, s. 73–96.
- Erixon, Per-Olof (2002). ”Understanding the Educational Landscape through the School Novel”, i *L1-Educational Studies in Language and Literature*, p 25–36.
- Erixon, Per-Olof (2004). ”På spaning efter den tid som flytt. Mytologier om skolan”, *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*, 2004:3-4, s. 49–70.

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

kallar till årsmöte tisdagen den 21 april 2009, kl.18.00

Lokal: Lärarnas Hus, Segelbåtsvägen 15, St. Essingen, Stockholm

Vid årsmötet skall enligt stadgarna följande ärenden behandlas:

1. Val av ordförande och sekreterare för mötet.
2. Val av protokollsjusterare att jämte ordföranden justera protokollet.
3. Fråga om kallelse till mötet utfärdats i behörig ordning.
4. Fråga om ansvarsfrihet med anledning av styrelse- och revisionsberättelserna.
5. Val av funktionärer i föreningen.
6. Fastställande av årsavgiftens storlek.
7. Fastställande av arvoden till vissa funktionärer.
8. Eventuella övriga ärenden.

Efter årsmötesförhandlingarna håller fil. dr Esbjörn Larsson ett föredrag över ämnet: *Kampen om skolans kungsväg. Läroverksutbildningens utveckling i Sverige från sekelskiftet 1800 till 1878 års skollag.*

Därefter serveras en enkel buffé till självkostnadspris.

Styrelsen hälsar alla medlemmar välkomna!

Styrelsen

Verksamhetsberättelsen kommer att finnas tillgänglig vid årsmötet. Medlem som vill få den i förväg kan fr.o.m. 20 mars:
hämta den från Föreningens hemsida www.undervisningshistoria.se eller
beställa den per fax 018 – 54 44 53 eller
skriva till Föreningen, Box 2056, 750 02 Uppsala.

- ”Räcker det med engelska?”
- ”Har vi gått för långt med individualiseringen?”
- ”Att leda en skola – mission possible?”

Det var tre konferenser som under de senaste åren anordnats gemensamt av tre föreningar - Föreningen för svensk undervisningshistoria (FSUH), Stiftelsen Sveriges allmänna folkskollära förenings (SAF) och Sällskapet för folkundervisningens befrämjande (SFUB)

Torsdagen den 23 april 2009 anordnas en ny konferens:

Svensk skola i världen – bättre eller sämre? En konferens om internationella kunskapsmätningar

Syftet är att belysa frågor som Vad är det vi mäter? Vilka bedömningar bygger politikerna på i skolpolitiken? Är det vi som blivit sämre eller andra länder som blivit bättre? Hur är jämförbarheten i mätningarna? Hur är relationerna till skolans mål? Vilka blir effekterna på lärarnas och rektorernas arbete? Hur påverkas elevernas och föräldrarnas syn på skolan?

I konferensen medverkar

- Mats Björnsson, ämnesråd i Utbildningsdepartementet
- Jan-Erik Gustafsson, professor vid Göteborgs universitet
- Bengt Göransson, tidigare kultur- och utbildningsminister
- Seamus Hegarty, UK, Chair of the International Association for the Evaluation of Educational Achievements
- Bengt Johansson, föreståndare för Nationellt centrum för matematikutbildning, NCM, vid Göteborgs universitet
- Mikael Damberg (S) och Christer Nylander (FP)

Erfarenheter från fältet ges av en panel med skolledare, lärare, elever och föräldrar

Konferensen vänder sig till lärare, skolledare, förvaltningstjänstemän, skolpolitiker och alla andra som är intresserade av skolan.

Konferensen äger rum **torsdagen den 23 april kl. 9–16 i Essinge konferenscenter, Lärarnas Hus i Stockholm**. Registrering och morgonkaffe från kl. 8.15.

Anmälan senast den 7 april till kontakt@sfub.se (alternativt med brev till SFUB, c/o Hans Hamber, Bullerholms gränd 129, 127 40 Skärholmen).

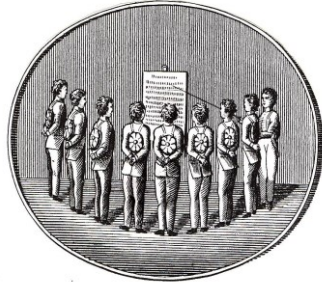
Ange

- namn på konferensdeltagaren/na
- e-postadress som bekräftelse kan sändas till,
- skola eller organisation och kommun.

Konferensavgiften **300 kr** per person sätts in på SFUB:s Plusgirokonto 38 43 55-4 med angivande av namnet/namnen på deltagaren/na. Förutom morgonkaffet ingår lunch i avgiften.

Välkommen! önskar

- Föreningen för svensk undervisningshistoria (FSUH) www.undervisningshistoria.se
- Stiftelsen Sveriges allmänna folkskollära förenings (SAF)
- Sällskapet för folkundervisningens befrämjande (SFUB) www.sfub.se

FÖRENINGEN FÖR SVENSK
UNDERVISNINGSHISTORIA